

Audiovizuální a mediální edukace v českém a anglo-americkém kontextu

Audio-Visual and Media Education: Czech and Anglo-American Research Perspective

Jana Krátká – Patrik Vacek

Mgr. Jana Krátká (j.m.kratka@seznam.cz), Katedra pedagogiky, Pedagogická fakulta MU, Poříčí 31, 603 00 Brno

Mgr. Patrik Vacek (patrikvacek@seznam.cz), Ústav filmu a audiovizuální kultury, Filosofická fakulta MU, Arna Nováka 1, 602 00 Brno

Audiovizuální edukace, mediální edukace, projekty filmové výchovy, komparace, výzkumné strategie

Audio-visual education, media education, film education activities, comparative approach, research strategies

Příspěvek přináší stručný přehled současné situace v oblasti audiovizuální a mediální edukace v českém a anglo-americkém kontextu. Společně s několika domácími projekty budou představeny institucionalizované a výzkumné aktivity ve Velké Británii a v USA.

This paper presents a brief overview of contemporary audio-visual and media education in Anglo-American context. Also, it introduces along with selected Czech media education projects some of the most significant research activities in Great Britain and USA.

Má-li se filmová a audiovizuální edukace v českém prostředí prosadit v rámci již etablovaných esteticko-výchovných témat a rámcových vzdělávacích programů, je třeba, aby získala relevantní pramennou bázi, z níž mohou vycházet nejen učitelé, ale i další aktéři filmového a audiovizuálního vzdělávání. Při vytváření materiálů uzpůsobených pro české podmínky se jeví jako účelné porovnat nejprve naše záměry a aktivity se stávajícími zahraničními koncepty v dané oblasti.

Hovoříme-li o audiovizuální edukaci, je prospěšné nejprve stručně vymezit obecně terminologické otázky problematiky. Pro naše potřeby chápeme pod označením audiovizuální kultura především: a) tradiční kinematografii v jejích rozmanitých druhových, žánrových a stylových podobách; b) počítačové hry/videohry, které podle řady studií představují dominantní modus současné audiovizuální konzumace u dětí

a mládeže; c) Internet jako syntetizující médium, který zahrnuje všechny formy a projevy audiovizuální kultury.

Česká republika

I když je průřezové téma Mediální výchova součástí rámcových vzdělávacích programů, film a audiovizuální kultura dosud nezískaly relevantní pozici v kurikulu primárního a sekundárního stupně vzdělávání, a snad také proto se audiovizuální kultura těší spontánnímu zájmu dětí i dospělých. Nutno ovšem zdůraznit, že filmové vzdělávání a výchova nepředstavuje problém současnosti, ale že jde o dlouhodobě řešený a složitě uspořádaný soubor problémů. Jak upozorňuje Dvořáková (2007), problematika filmové výchovy na školách a v rámci organizovaných volnočasových aktivit dětí a mládeže je v českém prostředí až překvapivě stará a obsáhlá a ve svém pojetí vymezuje oblast filmu a jeho výchovného působení na děti a ve škole před rokem 1989 do tří trendů:

- 1 film jako součást školní výuky
- 2 pokusy o zavedení výuky filmu do školních osnov
- 3 filmové kluby dětí a mládeže

Dvořáková zdůrazňuje, že na školách se systematická práce s filmem prosadila výnosem Ministerstva školství a národní osvěty v druhé polovině 30. let, kdy došlo ke konečnému vyřešení problematiky kompatibilního formátu filmu, nehořlavosti filmu a vhodných projekčních přístrojů, a je spojena s existencí specializovaných půjčoven školních filmů a že i v poválečném Československu byl na využití filmu ve výchově mládeže kladen relativně velký důraz. Již od roku 1946 byla programována školní představení a na konci 40. let byly pro školy v malých obcích bez stálých kin zřízeny při odborech školství půjčovny 16mm filmů nezávislé na centralizovaném modelu distribuce prostřednictvím Ústřední půjčovny filmů. Ještě v 70. a 80. letech existovaly půjčovny filmů při školských odborech krajských národních výborů, které půjčovaly 16mm dokumentární, vědecko-populární filmy i umělecké filmy pro školy, družiny mládeže, pionýrské domy a domy mládeže, a to zdarma (pro podrobné informace viz její článek).

Slabé přítomnosti koncepčního využití filmu (a šířeji audiovizuální kultury) v české škole pro roce 1989 odpovídá i nezájem o teoretickou reflexi dané problematiky. V polistopadovém období nevyšla v českém prostředí žádná shrnující monografie zabývající se danou problematikou a nevšímavá zůstávají vůči tématu i odborná periodika české pedagogické vědy. Teprve počátkem roku 2006 se na Slovensku objevuje přehledový text *Od filmovej k mediálnej výchově – Z histórie výchovy filmového diváka*, který informuje o historii, postupech a výsledcích při zavádění nového učiva „výchova filmového diváka“ v předmětu slovenský jazyk a literatura v letech 1960 – 1970 (Hanus 2006).

Absenci filmu a audiovizuální kultury v rámcových vzdělávacích programech a státní metodické podpory odpovídá i realizace projektů, které mají posilovat kompetence učitelů a studentů v oblasti recepce pohyblivých obrazů. V ČR je v současnosti realizováno několik projektů filmového a mediálního vzdělávání (blíže srov. Vacek – Krátká, 2007), z nichž k nejvýznamnějším patří tyto:

Film a škola (www.filmaskola.cz), Rozumět médiím (www.rozumetmediim.cz), „Film aktivně“, Kurs filmové historie pořádaný Národním filmovým archivem v Praze (<http://www.nfa.cz/index.html?faid=2070301>), projekt Jeden svět na školách (<http://www.oneworld.cz/skoly/index2.php?id=4>) a Formování kompetencí středoškolských učitelů v oblasti filmové, mediální a divadelní výchovy (www.film-divadlo-media.cz). Soubor projektů operující s pestrou škálou přístupů (prezentace estetického a uměleckého kánonu filmové historie, emoční výpověď dokumentárního filmu, kritická práce s filmem a audiovizuální kulturou směřující k posílení mediální gramotnosti zúčastněných učitelů) ovšem postrádá jak pramennou bázi (metodiky, učebnice) tak profesionální pedagogické a didaktické kompetence těch, kteří je realizují.

Nutno dodat, že existují i projekty, jejichž ambicí je dosáhnout zkvalitnění recepce filmu a audiovizuální kultury u žáků a učitelů prostřednictvím praktické práce s médií (learning by doing nebo prostřednictvím zážitkové pedagogiky; v tomto se snažíme napomoci zlepšení situace jedním z kursů určeným studentům Masarykovy univerzity www.is.muni.cz/predmety/predmet.pl?kod=SZ7MP_PAUE;fakulta=1441;obdobi), kdy studenti nejen učitelských oborů realizují samostatně filmy s primárně didaktickou funkcí. Není však naším cílem postihnout zde v komplexnosti složitou problematiku historie a současného stavu audiovizuální edukace v ČR (pro přehled recentního stavu srov. Vacek – Krátká, 2007), jako spíše zaměřit se na přiblížení klíčových rysů současného řešení problematiky a načrtnutí jejího výzkumného potenciálu v anglofonních zemích.

Velká Británie

V Evropě představuje pravděpodobně nejagilnější a také mediálně nejviditelnější instituci zaměřenou na filmové vzdělávání a výchovu Britský filmový institut (www.bfi.org), který úzce spolupracuje s britským školním systémem a v jistém ohledu může být modelem pro aktivity v ČR. Aktivity této instituce v dané oblasti našly svůj odraz především na specializovaném webu www.filmeducation.org, který vychází vstříc britskému prostředí a tamnímu školskému systému, v němž existuje silná a neustále vzrůstající poptávka učitelů po didaktických nástrojích a materiálech využitelných pro mediální edukaci. Portál Film Education představuje zavedenou dobročinnou organizaci financovanou britským filmovým průmyslem a BFI. Kromě materiálů zpřístupňovaných zdarma (inspirativní jsou zejména metodické listy pro učitele základních a středních škol) je zda další nabídka materiálů k zakoupení (CD-ROMy pokrývající průřezovou formou témata britského kurikula). Film Education také nabízí dvoudenní kurz práce s digitálním videem a

tematicky zaměřené konference, workshopy a zejména akci nationalschoolsfilweek (<http://www.nsfw.org>), kterou lze vnímat jako jistou obdobu českého projektu Film a škola. Systematický souhrn britské zkušenosti s problematikou filmové a mediální edukace reprezentuje publikace *Moving Images in the Classroom* (zdarma ke stažení na: <http://www.bfi.org.uk/education/teaching/miic>), jejíž první kapitola byla v pracovním překladu prezentována na jednom z workshopů brněnské části Dnů evropského filmu.

Zásadní výzkumnou instituci celosvětového dosahu v oblasti audiovizuálního a mediálního vzdělávání a výchovy představuje londýnské Centre For The Study of Children, Youth and Media (www.childrenyouthandmediacentre.co.uk), které je do značné míry nezávislým pracovištěm Institute of Education na University of London. Vedoucím skupiny výzkumníků, kteří realizují badatelské projekty s velkorysým tematickým záběrem (své pevné místo zde mají i počítačové hry), je profesor David Buckingham, světová autorita v oboru media education. Právě příklad tohoto pracoviště ukazuje, že v anglo-americké akademické sféře hraje problematika filmu, audiovizuálních médií a mediální gramotnosti neobyčejně významnou úlohu, s níž se prozatím tuzemské odborné aktivity nemohou v kvalitativním i kvantitativním ohledu příliš srovnávat. Specializovanému výzkumnému zaměření jednotlivých badatelů, podporovaných řadou externích grantových zdrojů, odpovídají i názvy a zaměření projektů, jež mohou tuzemským badatelům znít občas až přespříliš populárně (<http://www.childrenyouthandmediacentre.co.uk/projects.asp?Completed=yes&TableName=Overview&RowID=6>).

Ve skutečnosti ovšem anglo-americká akademická sféra – a zvláště ta britská, vycházející z tradice kulturních studií – chápe svět mediální kultury v celé jeho šíři a vychází z předpokladu, že má-li mít výzkumné šetření žádoucí efekt, je nezbytné začínat bádání tam, kde mohou mít výzkumníci k širší odborné veřejnosti, politickým reprezentacím i „běžným“ recipientům relativně nejbližší. Tento přístup těžící z bohatých zkušeností anglo-americké akademické sféry s populární kulturou, kterou tato chápe jako plně legitimizovaný předmět vědeckého zájmu a nikoli jako pouhou niku, v níž jsou z pohledu tradičních uměnovědných metodologických přístupů odloženy problémy hodnotově méněcenné či irelevantní. Toto konstatování jen zdánlivě samozřejmých faktů nalézá ovšem oporu jak v našich zkušenostech, tak při hlubší observaci dosud velmi vágně pojímaných přístupů a konceptů uplatňovaných v tuzemském prostředí při hodnocení edukačního potenciálu audiovizuální kultury. Jako zvláště nepříjemnou a z hlediska současného výzkumného paradigmatu neobhajitelnou a neproduktivní vnímáme názorovou dichotomii, která velmi často spatřuje ve filmu a dalších projevech audiovizuální kultury toliko díla nezpochybnitelných uměleckých a estetických hodnot nebo „kulturní brak“, jež si nezaslouží soustředěného zájmu.¹

¹ Pestrost zahraničních přístupů plně dokládají např. tyto studie: CHI-KIM CHEUNG. Media Education as a Vehicle for Teaching Religion: A Hong Kong Case. *Religious Education*, 2006, č. 4, s. 504-515; REBEKAH W.: 'Baddies' in the classroom: media education and narrative writing. *Literacy*, 2005, č. 3, s. 142-148; DIEZ K. S.; PLEBAN, F. T.; WOOD,

Užitečný přehled organizací, informační infrastruktury a pracovišť zabývajících se problematikou mediální edukace nabízí projekt The European Charter for Media Literacy (<http://www.euromedialiteracy.eu/index.php?Pg=resources>), přičemž je nutné zdůraznit, že filmová a mediální edukace se neomezuje toliko na britský, respektive evropský prostor, ale že aktivity v této oblasti nacházíme i v USA, Kanadě a Austrálii, přičemž právě v posledně jmenované zemi vychází stěžejní časopisecký titul Screen Education.

Mediální edukace v USA

Specifická je situace audiovizuální a mediální edukace ve Spojených státech amerických, kde ale nacházíme řadu analogií s vývojem problematiky ve Velké Británii. Soubor pozoruhodných výzkumů a výsledků, významných společenských i osobních iniciativ a internetových projektů je tak obsáhlý, že jej nelze postihnout na tomto místě, a proto zmíníme alespoň nejpodstatnější aspekty ovlivňující realizaci mediálního vzdělávání v USA. Užitečný přehled věnovaný americkým projektům mediální edukace lze nalézt např. na <http://www.mediaed.org/resources/#mediaLiteracy> a pro srovnání doporučujeme rovněž www.medialit.org, www.amlainfo.org, www.mediaed.org, www.acmecoalition.org. Pro českého zájemce o zevrubný přehled problematiky v rámci odborného diskursu zůstává užitečným pramenem studie Davida M. Considinea (http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0412/is_1_30/ai_84902433). Autor se ve své studii zabývá historií problematiky mediální gramotnosti a edukace v USA s přihlédnutím k mezinárodní perspektivě a situaci ve Spojených státech charakterizuje jako nepříliš uspokojivou. S tímto názorem však do určité míry kontrastuje naše zkušenost, získaná během pobytu na prestižní americké oborové akci National Media Education Conference v červnu 2007 v St. Louis, jíž předcházelo akademické shromáždění Research Summit 2007, jehož se zúčastnili badatelé z celého světa (Japonsko, Izrael, Hong-Kong, Austrálie, USA). Z pohledu anglo-amerických odborníků na mediální gramotnost tak lze vnímat situaci v USA jako neuspokojivou, neboť obor mediální edukace dosud nedosáhl plného uznání u tradičních, tematicky příbuzných disciplín (mediální studia, filmová studia, pedagogika, sociologie, psychologie aj.)², ale z pohledu středoevropského lze vnímat angažovanost a úspěšnost amerických badatelů (v jejichž popředí stojí Renee Hobbs a její projekt Media Education Lab – www.reneehobbs.org) jako značně silnou a inspirativní.

Ve srovnání s českým akademickým prostředím i strukturou českého systému vzdělávání zaujme také na první pohled výrazná odlišnost v traktování cílů, metod a smyslu

R. J. Lights, Camera, Action: Integrating Popular Film in the Health Classroom. *Journal of School Health*. 2005, č. 7, s. 271-275 a mnohé další.

² Samotný obor media education, jak dokládá ve svém článku Andrew Hart (Hart A. *Research in Education*. Manchester: 2001., č. 66; s. 28), zdaleka nebyl plně akceptován, a to nejen v oblasti středního a základního školství, ale i na akademické půdě. Media education se sice prosadila pod nejrůznějšími názvy a v množství podob jako součást školního kurikula po celém světě, ale pro plné docenění vědeckou komunitou postrádají soustavnou publikační činnost vycházející ze soustředěného výzkumu.

mediálního vzdělávání a výchovy. Američtí badatelé vnímají mediální edukaci nikoli jako podřízenou subdisciplínu integrovanou do českého jazyka a literatury nebo estetické či občanské výchovy, ale naopak jako svébytný zastřešující obor, pod nějž spadá výchova k občanství (civic education), výchova ke zdravému životnímu stylu (health education) nebo rizikové chování a závislosti mládeže (reprezentace sexu v médiích, alkohol, cigarety, drogy). Američtí výzkumníci pak často pracují na několikaletých grantově podporovaných projektech, v nichž kladou důraz na nástroje kvalitativního i kvantitativního zpracování dat. Značný důraz je rovněž kladen na vlastní mediální praxi studentů, kdy se tito aktivně podílejí na zpracování vlastních školních časopisů, novin, videoesejí, videoanket a dalších prvků audiovizuálního designu a typografie nebo se dokonce stávají malými, ale platnými součástmi výzkumných týmů, protože jsou schopni lépe navazovat kontakty se svými vrstevníky.

Neobyčejně výrazná je také pozornost věnovaná aktuálnímu vývoji nových médií a technologií, jež jsou vzápětí podrobeny kritickému přezkoumávání (kupříkladu v podnázvu letošní National Media Education Conference můžeme číst: iPods, Blogs and Beyond: Evolving Media Literacy For the 21st Century). Z českého pohledu je pozoruhodné i zaujetí a angažovanost rodičů a a volnočasových partnerů školy, kteří se aktivně podílejí na spolupráci s mediálními edukátory. Konečně je třeba alespoň zmínit obsáhlou teoretickou reflexi spojení médií a výchovně-vzdělávacího procesu. V USA stále vycházejí jak zjednodušeně popularizující práce (včetně spisů výrazně ovlivněných náboženskou ideologií) tak seriózní vědecké monografie a studie jdoucí za mez bezvýhradného přijetí či odmítnutí přítomnosti médií ve výchově a vzdělávání. To, že je problematika mediální edukace v anglo-americkém kulturním prostředí neobyčejně živá a obsáhlá, dokazuje i její výskyt v globálních a populárních informačních zdrojích (viz např. http://en.wikipedia.org/wiki/Media_literacy).

Filmové, audiovizuální nebo mediální vzdělávání a výchova v mnoha případech v anglo-americké akademické obci přesahují úzce vymezenou oblast přísně a striktně vymezených oborových hranic a kompetencí. Kromě teoretické roviny lze v anglo-americkém, a doufejme, že brzy i v českém prostředí, pozorovat výrazný posun k exaktnímu zaměření výzkumu mediálního vzdělávání, kdy sofistikovanost metodologických postupů úspěšně srovnává krok s těmi, jež jsou uplatňovány v tradičním sociálněvědném výzkumu. Velkým nedostatkem zůstává dosud jen slabá míra mezinárodní spolupráce, v níž bude zřejmě nutné co nejdříve sjednotit používanou terminologii, vymezit hlavní okruhy problémů a systematické zaměření výzkumu, neboť jen tak bude možné koordinovat dosud izolované snahy a alternativy, které se s větším či menším úspěchem snaží vytvořit prostor a získat uznání pro bezpochyby užitečný obor mediální edukace.

Literatura:

Hapala, D.: Od filmovej k mediálnej výchove: z histórie výchovy filmového diváka. Pedagogická revue, roč. 58, 2006. č.1, s. 46.

Dvořáková, Tereza.: Film jako předmět výuky a výchovy dětí a mládeže před rokem 1989, Cinepur, č. 49, 2007.

Vacek, Patrik - Krátká, Jana. (eds.) Téma - Audiovizuální výchova. Cinepur, Praha : FAMU a Sdružení přátel Cinepuru, VIII, 49, od s. 16 - 37, 21 s. ISSN 1213-516X. 2007.

Relevantní webové odkazy (výběr):

Britský filmový institut www.bfi.org

Film Education www.filmeducation.org

Moving Images in the Classroom <http://www.bfi.org.uk/education/teaching/miic>

The European Charter for Media Literacy www.euromedialiteracy.eu

Film and Education Research Academy

<http://www.tc.columbia.edu/ceoi/fera/courses.htm>

NW Center for Excellence in Media Literacy: <http://depts.washington.edu/nwmedia/>

The Association for Media Literacy: <http://www.aml.ca/home/>

Media Education Lab: <http://www.reneehobbs.org/>

Media Awareness Network: <http://www.media-awareness.ca/>

Institute For Multimedia Literacy:

<http://iml.usc.edu/html/research/summits/summitsYouth.htm>

Tato stať vznikla s podporou grantového programu FRVŠ 615/2007 Praktikum z audiovizuální edukace. Autoři na tomto místě děkují Fondu rozvoje vysokých škol za poskytnutí finančního příspěvku.